

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI GAYRİ RESMİ ZİRVESİ KARABAĞ BİLDİRİSİ

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (bundan böyle TDT olarak anılacaktır) Gayriresmi Zirvesi, Azerbaycan'ın girişimiyle 6 Temmuz 2024 tarihinde Şuşa'da "Ulaşım, Bağlantısallık ve İklim Eylemi yoluyla Sürdürülebilir Bir Gelecek İnşa Etmek" temasıyla gerçekleştirilmiştir.

Toplantıya Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları İlham Aliyev ev sahipliği yapmış ve Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları Kasım Jomart Tokayev, Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları Sadir Caparov, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ekselansları Cevdet Yılmaz, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları Şevket Mirziyoyev, Macaristan Başbakanı Ekselansları Viktor Orbán, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları Ersin Tatar'ın yanı sıra TDT Genel Sekreteri Ekselansları Kubanıçbek Ömüraliyev katılmıştır.

TDT Devlet Başkanları,

Türk Dünyasını, bölgede ve dünyada barış, güvenlik, istikrar, kalkınma ve refah fikirlerine bağlı Türk halklarının ortak etnik köklerine, tarihine, diline, kültürüne, geleneklerine ve değerlerine dayanan bir aile olarak kabul ederek;

Türk halklarının katkılarının kıtalar arası boyutunu ve Türk halklarının küresel siyasi, ekonomik ve medeniyetle ilgili gelişmelerde tarihsel olarak oynadığı rolün en yüksek değerini vurgulayarak;

İnsanlık tarihi boyunca Türk halklarının siyasi, ekonomik ve medeniyete ilişkin başarılarını temel alarak;

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dönem Başkanlığını, 3 Kasım 2023 tarihinde "TÜRK DEVRİ!" sloganıyla gerçekleştirilen, TDT'nin daha fazla dönüşümü ve Türk halklarının bütünleşmesi çabalarının yanı sıra halklarının birlik ve refahının güçlendirilmesinde bir başka dönüm noktası teşkil eden Astana Jübile Zirvesi'ni başarılı bir şekilde düzenlemesinden ötürü takdir ederek;

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları İlham Aliyev'in, TDT'nin kurulmasına ilişkin Nahçıvan Anlaşması uyarınca, DBK'nin düzenli toplantıları ile birlikte yılda bir kez TDT Devlet Başkanları Konseyi'nin (DBK) gayri resmi toplantılarını yapma teklifini takdirle karşılayarak;

Şuşa kentinin Türk Dünyasının dört bir yanından halkları bir araya getirmedeki manevi önemini kabul ederek ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün tam olarak yeniden tesis edilmesini müteakiben Şuşa'da yapılan toplantının, Türk halklarının birliğinin ve barışa ve adalete bağlılıklarının sembolik bir göstergesi olduğunu beyan ederek;

Azerbaycan'da yerinden edilmiş yüzbinlerce Azerbaycanlının vatanlarına geri dönmesine imkân veren geniş çaplı mayın faaliyetleri ve insani mayın temizleme çabaları da dahil olmak üzere kurtarılmış topraklarını yeniden inşa etme ve iyileştirme çabalarında Azerbaycan hükümeti ve halkıyla dayanışma içinde olduklarını ifade ederek; Sürdürülebilir geleceğin, diğer hususlar meyanında, Türk Devletleri arasında İklim Eylemi yoluyla sağlıklı bir dünya devam ettirmek üzere istikrarlı ve çok yönlü bağlantılar geliştirmeyi amaçlayan ortak çabalarla mümkün olduğunu teyit ederek;

Dünyanın karşı karşıya olduğu mevcut jeopolitik ve güvenliğe dair sınamaların, Türk Devletlerinin, bölgesel ve uluslararası karşılıklı menfaat konularında düzenli istişareler yapılmasını gerektiren tek bir güç olarak hareket etmeleri maksadıyla birleşik duruşunu gerektirdiğini kabul ederek;

1. Türk Dünyası-2023 Kültür Başkenti olan Şuşa'daki TDT Gayriresmi Zirvesi'nin tarihi değerini vurguladıklarını;

2. Türk Devletlerinin siyasi, ekonomik, ulaştırma, savunma-sanayi, insancıl, eğitimsel ve kültürel alanlarda stratejik ortaklıklarını daha da güçlendirmek ve derinleştirmek ve TDT'nin kolektif stratejisini şekillendirmek amacıyla tüm potansiyel ve fırsatlarını kullanmanın önemini yinelediklerini;

3. Türk Devletlerinin küresel alanda potansiyeli göz önüne alınarak daha iddialı hedefler koymanın gerekliliğini vurguladıklarını, ortak çabaları geliştirerek ve stratejik öneme sahip bölgesel projeler üstlenerek sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için TDT'nin görev ve amaçlarını etkin bir şekilde uygulamak için ilgili mekanizmaları ve düzenlemeleri yürürlüğe koyduklarını;

4. Bölgede ve dünya çapında küresel ticaret ve ekonominin gelişmesinde Türk Devletlerinin vazgeçilmez rolü göz önüne alındığında, uygun ulaşım altyapısının ve verimli bölgeler arası koridorların oluşturulması yoluyla Türk Devletleri arasında bağlantısallığın daha da geliştirilmesinin önemini altını çizdiklerini;

5. Ticaret hacimlerini artırarak ve limanlara, demiryollarına, otoyollara ve lojistik merkezlere altyapı yatırımlarını çekerek sürdürülebilir kalkınma, ekonomik refah ve uluslararası ticaretin temel taşı olarak Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru aracılığıyla bölgesel bağlantısallığı ve ekonomik entegrasyonu geliştirdiklerini, ulaştırma işlemlerini, gümrük prosedürlerini kolaylaştırmak ve dijitalleşmeyi hayata geçirmek amacıyla üye devletler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi çağrısında bulduklarını; (KG istişare edecektir)

Bu amaçla, Taşımacılıktan sorumlu Bakanlara ulaştırma ve transit prosedürlerini optimize etmek ve dijitalleştirmek için daha fazla adım atmaları, özel sektör için daha fazla kargo hacmi çekmeyi amaçlayan teşvik mekanizmaları getirmeleri ve Koridor boyunca tarifeli taşımacılık hizmetleri kurmaları talimatı verdiklerini;

6. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının modernizasyonunu ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi kapsamında mal ve araçlara yönelik gümrük kontrollerinin hızlandırılmasını amaçlayan Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki üç taraflı çabaları takdirle karşıladıklarını;

7. Tüm TDT bölgesinin uluslararası ticaret, yatırım ve transit potansiyelinin büyümesine katkıda bulunacak olan ve Kırgız Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti ve Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında 6 Haziran 2024 tarihinde Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin tanıtımında ortak işbirliğine ilişkin tarihi Anlaşmanın imzalanmasını memnuniyetle karşıladıklarını;

8. Bölgesel ticaret hacminin istikrarlı bir şekilde arttığını memnuniyetle kaydettiklerini, önümüzdeki yıllarda ticaret hacmini gerçek potansiyeline çıkarmak için somut önlemler üzerinde mutabık kaldıklarını, uluslararası yükümlülüklerle halletmeksizin ticaretteki teknik engellerin kaldırılmasının önemini altını çizdiklerini ve Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması'na (DEPA) ilişkin metne dayalı müzakerelerin tamamlanmasını hızlandırdıklarını,

9. Birleşik iklim eylemi yoluyla iklim değişikliği ve bunun Türk Devletleri'nin sürdürülebilir kalkınması üzerindeki etkilerinin ele alınmasında daha yakın işbirliğine duyulan ihtiyacı vurguladıklarını;

10. İklim eylemini desteklemek için güneş, rüzgar ve hidroelektrik enerji gibi temiz enerji kaynaklarının entegrasyonuna odaklanarak, dijital altyapıyı, kamu hizmetlerini ve sürdürülebilir uygulamaları geliştirerek yaşam kalitesini artırmak, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve ekonomik büyümeyi desteklemek için Türk Devletleri içinde iklime dirençli akıllı şehirler ve köyler konseptlerinin geliştirilmesinin teşvik edildiğini ve bu doğrultuda TDT İklim ve Yeşil Dijital Platformu ve TDT İklim Dirençli Köyler Forumu oluşturulmasına ilişkin görüşmeleri başlattıklarını;

11. Yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanında işbirliğinin geliştirilmesi de dâhil olmak üzere enerji alanında Türk Devletleri arasındaki stratejik ortaklığın önemini vurguladığını ve Azerbaycan-Kazakistan-Özbekistan Güç Sistemleri Entegrasyon Projesi (Yeşil Koridor) alanındaki son gelişmeleri memnuniyetle karşıladıklarını;

12. Türk Devletleri'ndeki yenilenebilir enerjinin muazzam potansiyelini kullanmak ve üye ülkeler arasında ve üçüncü ülkelere yenilenebilir kaynaklar da dahil olmak üzere elektrik ihracatı ve ticareti için kapsamlı bir enerji sisteminin geliştirilmesine ilişkin fırsatları kullanmak amacıyla, enerji sistemleri arasında enerji entegrasyonu ve entegrasyon için daha fazla işbirliği çağrısında bulduklarını;

13. TDT üyelerinin ilgili kamu idareleri arasında ticaret, enerji, ulaştırma ve benzeri ortak menfaat alanlarında, deneyimlerin aktarılması amacıyla bir kurumsal inşaa mekanizmasının (eşleştirme) geliştirilmesini teşvik ederek;

14. TDT ülkelerinin mevcut kabiliyetlerini/altyapılarını kullanarak Avrupa ve Asya arasında yeni bir telekomünikasyon belkemiği güzergahı oluşturmayı amaçlayan Dijital İpek Yolu Projesi'nin aktif bir şekilde uygulanmasını memnuniyetle karşıladıklarını;

15. Dijital devlet (e-Devlet) altyapılarının daha da ilerletilmesi konusunda Türk Devletleri arasında işbirliği ve alışverişin teşvik edildiğini; elektronik belge paylaşımı ve çevrimiçi kamu hizmetlerinin entegrasyonu için e-imza/dijital imza mekanizmalarının uyumlaştırıldığını; siber olaylara ve siber saldırılara karşı ortak siber güvenlik koruma önlemlerinin teşvik edildiğini; yapay zeka (AI) konusunda politikalar, kılavuzlar ve ortaklıklar oluşturulduğunu; veri merkezleri ve bulut altyapılarının kurulmasına ilişkin politikaları ve en iyi uygulamalarının geliştirildiğini;

16. TDT ülkeleri olarak yapay zekâ projelerinin başarılı bir şekilde geliştirilmesi için Üye Devletlerden oluşan geniş bir dil modeli oluşturmanın önemini not ettiklerini ve kültürlerarası iletişimi kolaylaştırmak, eğitim platformları geliştirmek, sağlık teknolojilerini iyileştirmek ve ekonomik entegrasyonu teşvik etmek için geniş bir dil modeli şeklinde ortak bir platform kullanmanın önemini vurguladıklarını;

17. Ulusal uzay programlarının kapasitesini ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla uzay projelerinin ortak geliştirilmesine yönelik çabaların birleştirilmesinin önemini (gerekliliğini) ve ortak projelerin teknolojik gelişim düzeyini ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla uzay teknolojileri alanında entegre gelişimin önemini not ettiklerini;

18. Sekreteryaya, iklim değişikliği sorunlarına karşı bölgesel ve küresel tepkiyi güçlendirmek için çevrenin korunması ve iklim gündemi alanında işbirliği yapmak üzere Üye ve Gözlemci Devletler'in ilgili makamlarından oluşan bir işbirliği mekanizması kurması talimatını verdiklerini;

19. Özbekistan Cumhuriyeti'nin 2023 Astana Zirvesi'nde açıklanan, bakanlar düzeyinde daimî bir Türk Çevre Forumu kurma girişimini ve ilk toplantısı 11-22 Kasım 2024 tarihlerinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilecek olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) Taraflar Konferansı'nın İklim Değişikliği (COP 29) konulu 29. oturumu çerçevesinde planlamasını memnuniyetle karşıladıklarını;

20. 11-22 Kasım 2024 tarihlerindeki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) Taraflar Konferansı'nın İklim Değişikliği (COP 29) 29. Oturumu çerçevesinde oturumuna ev sahipliği yapmasında Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti'ne başarılar dilediklerini ve Azerbaycan'ın Sözleşme taraflarının beklentileri temelinde COP29'un somut sonuçlarını el etme konusundaki tutarlı çabalarını desteklediklerini;

21. "Dağ Gündeminin ilerletilmesi için eylem çağrısı: BMİDÇS içinde dağların ana akıma dahil edilmesi" taslak Belgesine katılmayı değerlendirdiklerini ve BM İklim Değişikliği Konferansının yıllık takviminde "Dağlar ve İklim" temalı yeni bir küresel diyalog kurma girişimini ortaklaşa desteklediklerini ifade ettiklerini;

22. Kazakistan'ın 2026 yılında BM ve uluslararası örgütlerin himayesinde Bölgesel İklim Zirvesi'ne ev sahipliği yapma girişimini memnuniyetle karşıladıklarını;

23. Kazakistan Cumhuriyeti Hükümetine 9 Ağustos 2024 tarihinde Astana'da düzenlenecek olan Orta Asya Ülkeleri Devlet Başkanları 6. İstişare Toplantısına ev sahipliği yapma konusunda başarılar dilediklerini;

24. Üye Devletlerin ulusal mevzuatına uygun olarak savunma sanayii alanında ortak faaliyetlere devam etme niyetlerini yinelediklerini ve bu bağlamda Üye Devletlerin ilgili organlarına gerekli tedbirleri almaları talimatını verdiklerini;

25. Gazze'deki feci insani durumdan derin endişe duyduklarını ifade ettiklerini ve sivillerin ayırım gözetmeksizin hedef alınmasını kınadıklarını; derhal kalıcı bir ateşkes sağlanması ve Gazze'ye engelsiz insani yardım sağlanmasının yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları da dâhil olmak üzere uluslararası hukuka tam riayet edilmesi çağrısında bulduklarını ve ayrıca İsrail-Filistin meselesine iki devletli çözüm temelinde adil ve kalıcı bir çözüm bulunması çağrısında bulduklarını;

Başkenti Doğu Kudüs olan 1967 sınırları temelinde bağımsız, egemen ve coğrafi bütünlüğü haiz bir Filistin devletinin uluslararası alanda vücut bulmasını desteklediklerini ve BM Genel Kurulu'nun 10 Mayıs 2024 tarihli Filistin Devletinin Birleşmiş Milletler'e üyeliğe uygun olduğunu ve bu nedenle Birleşmiş Milletler'e üyeliğe kabul edilmesi gerektiğini belirlediği BM Genel Kurul kararını memnuniyetle karşıladıklarını; ve henüz bunu yapmayan tüm ülkeleri Filistin Devletini tanımaya çağırdıklarını;

26. Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gözlemci sıfatıyla TDT'ye değerli katkılarını memnuniyetle karşıladıklarını;

27. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı (TCHF) ve Türk Yatırım Fonu (TIF) olarak Türk işbirliği kuruluşları arasında devam eden işbirliğini ve artan sinerjiyi takdirle karşıladıklarını;

28. Kırgız Cumhuriyeti, 11. TDT Zirvesi'ne 24 Ekim 2024'te Bişkek'te ev sahipliği yapmaya hazır olduğunu teyit eder;

29. Kırgız Cumhuriyeti'nin, Hükümet Başkanları Konseyi'ne/Başkan Yardımcısına ilişkin önerisini memnuniyetle karşıladıklarını;

30. Özbekistan Cumhuriyeti'nin Türk Dünyası Şartı girişimini desteklediklerini ve Sekreteryaya, Bişkek'te yapılacak bir sonraki zirvede kabul edilmek üzere taslak belgeye son şeklinin verilmesi talimatını verdiklerini;

31. Macaristan'ın, TDT içindeki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli bir dönüm noktası olan Türk Yatırım Fonu'nu Kuran Anlaşmaya katılımını memnuniyetle karşıladıklarını;

Beyan etmişlerdir.

TDT Devlet Başkanları, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ekselansları İlham Aliyev'e, Türk Dünyası'nın birlik, beraberlik, güvenlik ve refahına yaptığı güçlü ve kalıcı katkılar, TDT'nin birleşik ruhunun güçlendirilmesindeki kararlı liderliği ve TDT'nin Şuşa Gayriresmi Zirvesi görüşmelerini başarılı bir sonuca ulaştırdığı ve Azerbaycan Hükümeti ve halkının sıcak misafirperverliği için şükranlarını sunarlar.

TDT Genel Sekreteri, işbu Bildiride öngörülen karşılıklı eylem ve ortak çabaları koordine etmekle görevlendirilmiştir.

6 Temmuz 2024 tarihinde Şuşa'da Azerbaycan, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve Özbekçe dillerinde imzalanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

İlham Aliyev

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Kasım Jomart Tokayev

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Sadır Caparov

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Şevket Mirziyoyev

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı

Cevdet Yılmaz